

RICK DOLPHIJN

Filosofie van de materie

Vertaald door
Rutger H. Cornets de Groot

NOORDBOEK FILOSOFIE

© 2022 Rick Dolphijn | uitgeverij Noordboek

Vertaling: Rutger H. Cornets de Groot

Boekverzorging: Elgraphic

Originele uitgave: *The Philosophy of Matter: A Meditation*

© Rick Dolphijn 2021 This translation of *The Philosophy of Matter* is published by arrangement with Bloomsbury Publishing Plc.

NUR: 730

ISBN: 9789056159740

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van uitgeverij Noordboek, Postbus 234, 8400 AE Gorredijk, Nederland – info@noordboek.nl

Noordboek is onderdeel van
20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.noordboek.nl

Inhoud

Dankwoord 7

DOOR RICK DOLPHIJN

Voorwoord van de vertaler 9

DOOR RUTGER H. CORNETS DE GROOT

DEEL 1 DE VERBEELDING EN DE ONDERSTROOM II

Geen idee waar dit heen gaat maar ik weet waar ik moet
beginnen... 12

De geschiedenis van het cartesianisme is de geschiedenis van
kritiek 17

Waarom de wereld om een andere manier van denken
vraagt 20

Het humanisme herschrijven 25

De verbeelding voedt alles 29

DEEL 2 DIT IS NIET DE AARDE! 33

De filosoof als landmeter 34

Het verlaten eiland... 41

De pathologen van de aarde 47

Een doelwit worden 53

DEEL 3 IK KAN NIETS ZIEN 61

Ik ben geen persoon, toch? 62

Schaduw in schaduw 69

De breuken in het hedendaagse 74

Ik ben geboren om mijn wond te belichamen 84

DEEL 4 LANDMETER, TOON MIJ EEN NIEUWE AARDE 97

De landmeter begint vanuit een fysica voorbij de kritiek 98

Het eerste axioma van de landmeter: een lichaam is datgene
wat zich plooit 110

De landmeter brengt in kaart wat woest is, onregelmatig, en vol
leven 120

De landmeter laat zien hoe kunst objecties maakt 125

Aarde – je bent overal 132

Verantwoording 137

Bibliografie 139

Dankwoord

Anders dan vaak wordt gedacht, komt de kunst van het schrijven van een meditatie niet voort uit een behoefte aan eenzaamheid. Een meditatie is een nomadologie, een ontdekkingstocht waarbij menselijke en niet-menselijke anderen van levensbelang zijn: reisgenoten met wie ik nieuwe landen heb kunnen verkennen. We waren nomaden (zou Karatani zeggen) omdat onze geschenken echt waren (niet wederkerig), we door grenzeloos land trokken en we als een roedel bij elkaar moesten blijven. Via festivals, tentoonstellingen, culturele evenementen, congressen, lezingen en onderzoeksprojecten kwam ik in contact met levens en belevenissen waar ik voordien geen idee van had – dierbare herinneringen die ik koesterde als ik me in Nederland terugtrok of in Hongkong, waar ik ook een groot deel van het jaar verblijf.

Natuurlijk wil ik mijn dank betuigen aan ‘alles wat van materieel belang was’, voor de positieve impulsen die mij dan wel de wereld om mij heen in beweging hebben gekregen. Toch een paar namen die niet onvermeld mogen blijven: mijn collega’s van de Universiteit van Utrecht: Eugène van Erven, Liesbeth Groot Nibelink, Sigrid Merx, Iris van der Tuin, Nanna Verhoeff, Berteke Waaldijk en vooral Rosi Braidotti, mijn strijdmakker die mij leerde wat academische verantwoordelijkheid is. De Universiteit van Hongkong wil ik bedanken voor het langdurige buitengewoon hoogleraarschap (2017-’23) en mijn collega’s aldaar: Ian Holliday, Nicole Huang, Gina Marchetti, Winnie Yee en vooral Gray Kochhar-Lindgren, voor de vele mooie projecten die we samen hebben gedaan en omdat hij de beste leraar is die ik ken. Dank ook aan de Common Core Staff en aan de faculteit Vergelij-

kende Literatuurwetenschap. Ook veel dank aan Anna Maria Guasch, Christian Alonso en de onderzoeksgroep Kunst, Globalisatie en Interculturaliteit van de Universiteit van Barcelona voor het aanbieden van een gasthoogleraarschap (2019-'20).

Dank aan mijn studenten en collega's bij Media en Cultuur Wetenschappen (in het bijzonder binnen Arts and Society), het Humanities Honours programma, het HKU-UU uitwisselingsprogramma. Dank aan (in willekeurige volgorde): Stacy Alaimo, Pau Alinsa, Karen Barad, Joff Bradley, Andreas Broeckmann (en V2_), Gustav Broms, Levi Paul Bryant, Ian Buchanan, Arthur Bueno, Maren Butte, Jason Coe, Mark Coeckelbergh, Felicity Colman, Christine Daigle, Camilla EegTverbakk, Thomas Eller (and Taoxichuan), Silvia Fehrmann, Isis Germano, Rutger H. Cornets de Groot, Donna Haraway, Bernd Herzogenrath, Daniel Ho (en Tai Kwun), Isaac Leung (en Videotage), Janina Loh, Birgit Kaiser, Woosung Kang, Jon Kessler, David Kew, Katie King, Jae-Yin Kim, Tove Kjellmark, Jussi Koitela (en Frame), Katerina Kolozova, Bogna Konior, Kristiina Koskentola, Bose Krishnamachari, Alex Taek-Gwang Lee, Andrea Leine, Wessie Ling, Patricia McCormack, Stuart McLean, Yates Norton (en Rupert Contemporary Art), Timothy O'Leary, Daan F. Oostveen, Adrian Parr, Tim Persent, Bryan Reynolds, David Roden, Stanimir Panayotov, Sverre Raffnsøe, Harijono Roebana, Martin Rosenberg, Arun Saldanha, Tony See, Tim Simpson, Lars Spuybroek, Mads Rosendahl Thomsen, Toshiya Ueno, Lucas van der Velden (en Sonic Acts), Willem van Weelden, Heather Ware, Agnieszka Wolodzko, Jo Wei, Nathan Widder, Xiao Yu en Rob Zwijnenberg.

Dank aan Jeanny, Miko, Lulu en Zorn voor de onvoorwaardelijke kameraadschap en de liefde, aan Rutger voor je knappe vertaling en aan Erno voor je vertrouwen. En een laatste dankjewel aan de inwoners van Hongkong die aan mij en de rest van de wereld op indrukwekkende wijze hebben laten zien hoe je met verwondingen kunt leven.

Tussen Rotterdam en Hongkong
Rick Dolphijn

Voorwoord van de vertaler

Tegenover de bekende kreet 'Lost in translation' staat de mogelijk door Derrida geïnspireerde uitspraak 'There is a quality in a good translation that can never be captured by the original'.

De winst- en verliesrekening van dit boek valt iets ten nadele van de vertaling uit, om te beginnen omdat het Engels van de auteur uitstekend is: Rick schrijft een lokale variant van het Engels die niet aan een plaats gebonden is maar aan een milieu, waarin teksten worden uitgewisseld over de onderwerpen die hij behandelt. Ondanks een voorganger als Spinoza, een van de helden van dit boek, is die traditie in het Nederlands vrijwel non-existent, en zijn vertalingen van Gilles Deleuze en Michel Serres, twee andere favorieten, op de vingers van een hand te tellen.

Ingeleverd werd er met name in de titel van het boek en in alle verbindingen met (to) *matter*: 'van materieel belang' is telkens een hele mond vol; in 'wat ertoe doet' valt het materiële aspect weg, zoals ook het resoneren van Lat. *mater* voor 'moeder (Aarde)' in dat woord.

Gewonnen werd er met 'verbinden' of 'verband' voor *relation*, bij welke Engelse term er met *re-* nog altijd een soort van herstel wordt verondersteld. Volgens de auteur, die de tekst in zijn vreemde moedertaal naliep, klinkt 'verbinden', in de zin van het verzorgen van een wond, ook erg Serriaans. De relatie kan alleen ontstaan als de ruis van de parasiet is overwonnen, stelt Serres. Gehavendheid, dat etymologisch verwant is met 'hebben', wat ook 'toetakelen' betekent, is essentieel voor iedere relatie.

Bij elkaar veronderstelt dit voor de vertaler een reeks opera-

ties waarbij de tekst eerst ernstig toegetakeld wordt, om hem in een geheel-andere vorm weer op te lappen en met een nieuw publiek te verbinden.

Rutger H. Cornets de Groot
Den Haag, mei 2022

DEEL 1

De verbeelding en de onderstroom

In tegenstelling tot het idee dat de filosofie zich met rationeel denken bezighoudt (het cogito volgens Descartes) en volgens een kritische methode te werk gaat (aldus Kant), wordt in het eerste deel van deze meditatie onderzocht hoe het contemporaine van materieel belang is en hoe we het ons anders kunnen voorstellen. Om die reden moet ik eerst afstand nemen van de Geschiedenis van de Filosofie (met hoofdletters) omdat die mij verhindert om alles wat er 'in de tijd' te gebeuren staat, alles wat de Aarde kan openbaren, te ervaren. Ik moet op zoek naar een wilder, ongetemd denken dat niet past in de politieke, religieuze of economische stromen van wat ik 'het presente' noem. Ik zoek naar de filosofie die systematisch door de Geschiedenis van de Filosofie is gemarginaliseerd, die er niet in kan worden opgenomen, die weigert. Ik zoek een tegendraads, immanent, naturalistisch denken dat altijd het geloof in de Aarde heeft weten te behouden, in het leven, in alle menselijke en niet-menselijke verwezenlijkingen ...

Als we een filosofie willen die de macht van 'het heden' wil doorbreken, moet ik uitgaan van de verbeelding, de *imaginatio*, een thema dat ik van Benedictus de Spinoza overneem. Alleen zo krijgen wij oog voor de onderstroom, zoals die zich in Spinoza's materialisme als een creatieve interventie presenteert – dat is het altijd geweest – waaruit we kunnen leren hoe we ons leven anders kunnen leven.

Geen idee waar dit heen gaat maar ik weet waar ik moet beginnen ...

Benedictus de Spinoza is een van die zeldzame denkers die ons niet alleen heel originele concepten aanreiken, maar die ons direct tot een totaal andere manier van waarnemen aanzetten, ons een totaal andere aarde voorschotelen. Een aarde die veel mooier is dan de aarde die onze fantasieën zo lang heeft gedomineerd, veel levendiger en hoopgevender: *een aardser aarde*. Spinoza's filosofie kwam in 1677 tot volle wasdom, toen zijn vrienden vlak na zijn vroege dood zo moedig waren om zijn *Ethica: Ordine Geometrico Demonstrata* te publiceren, samen met veel andere geschriften die Spinoza zelf (met gegronde redenen) tijdens zijn leven niet durfde uit te brengen. Zijn ideeën waren te radicaal voor de theologen, de cartesianen en de regenten van zijn tijd (vooral de oligarchen c.q. 'orangisten', aanhangers van het geslacht Van Oranje, de familie die nog steeds het land bezet). Of anders gezegd: binnen de *religieuze, humanistische en kapitalistische* werkelijkheden die bepalend waren voor de tijd waarin hij leefde, was er geen ruimte voor spinozisme. De duistere en verbindende aard van het spinozisme tegenover het lichte en selectieve cartesianisme (humanisme) werd als een gevaar voor de gevestigde orde gezien. Antonio Negri (1970) slaat de spijker op zijn kop wanneer hij Descartes' *Discours de bildungsroman* van de bourgeois noemt. Zijn aantrekkingskracht voor machthebbers is *de enige reden* waarom het cartesianisme tot op vandaag de dominante denkstructuur is gebleven.

Daarvoor leent Spinoza's werk zich op geen enkele manier, dat probleem was niet specifiek voor zijn tijd. Spinoza's denken zal nooit dienstbaar zijn aan de heersende macht. De reden van deze fundamentele afwijzing is eigenlijk vrij simpel: spinozis-

me is een denken dat zich niet inlaat met 'het presente', zoals ik het zou willen noemen. De drie hierboven genoemde machten (de religieuze, humanistische en kapitalistische werkelijkheden) spelen stuivertje-wisselen bij het beheersen van het dagelijks leven. Spinozisme kan daarin geen 'rol' spelen; het is noodzakelijk een *revolutionaire* kracht die 'er' misschien niet 'is', maar die zeker wel bestaat. Spinozisme kan zich te allen tijde manifesteren; zijn enorme capaciteiten kruipen overal tevoorschijn. In dit deel zal ik ze 'de spinozistische onderstroom' noemen, of soms alleen 'de onderstroom'.

Met de publicatie van de *Ethica* werd ruim baan gegeven aan de spinozistische onderstroom, maar altijd al was deze tegenbeweging aan het werk. Wellicht vanaf de zesde eeuw voor onze jaartelling, toen deze nieuwe denkvorm momentum kreeg (met denkers als Jeremia, Lao-Tse, Heraclitus, Pythagoras en eventueel Siddharta Gautama). Er zullen er zeker meer zijn geweest, minder gecanoniseerd: heidense, nomadische, marginale denkers die hun tijdgenoten op vergelijkbare manier hebben verrijkt. Karatani ([2012] 2017) wijst erop dat de verbanden die dit momentum creëerden (rond de zesde eeuw v.Chr.) niet politiek, religieus of economisch waren. Het momentum ontstond tussen allerlei soorten vrije geesten die op een bepaalde manier een *naturalisme en een ethiek in kaart wilden brengen* zoals Spinoza dat later zou doen. In een terugblik op de oorsprong van de filosofie ziet Spinoza zelf ook hoe zijn ideeën in de werken van Democritus, Archimedes, Zeno, Epicurus en Lucretius al resoneren (zie 1995; brief 56 §11). Hoewel de geschiedenis van het denken door draaipunten en momentums gemarkeerd wordt, is het goed om ons daarbij meteen voor ogen te houden dat onderstromen zich niet door ruimte of tijd laten leiden. Onderstromen vloeien in allerlei onvoorziene richtingen en kunnen altijd aan de oppervlakte verschijnen. Op elk moment kunnen ze vrije geesten vrij maken.

Waarom noem ik dit dan de *spinozistische onderstroom*? Omdat in mijn versie van de geschiedenis van het denken,

Spinoza's naturalistische *Ethica* ons de meest uitgebreide, strenge, diepe en aardse analyse biedt van waar het bij de onderstroom om gaat. Daarnaast heeft de publicatie van de *Ethica*, ondanks felle bestrijding door wie het voor het zeggen had, deze hele nieuwe manier van kijken in een stroomversnelling gebracht. Later verscheen die opnieuw in het werk van Friedrich Nietzsche en Gilles Deleuze, met schrijvers als George Eliot (Spinoza's eerste Engelstalige vertaler), Marcel Proust en Virginia Woolf, met performancekunstenaars als Antonin Artaud, wiskundigen als Gottlieb Leibniz, Henri Bergson en Albert Einstein, biologen als Jakob von Uëxkull, en met psychologen als William James en Gilbert Simondon. Nog steeds, 350 jaar na verschijning van Spinoza's werken, laat het zich zien, van *cultural theory* (Rosi Braidotti) tot neurowetenschap (Antonio Damasio) tot wetenschapsfilosofie (Isabelle Stengers), maar zeker even sterk in de uitvoerende kunsten, in installatiekunst en biokunst, die met mensen als Patricia Piccinini, Adam Zaretsky en Nathalie Jeremijenko de eenentwintigste eeuw pas echt inluiden. Vanuit dezelfde *affirmatieve kracht* brengt de spinozistische onderstroom revoluties in het denken teweeg. Het zet aan tot een activisme en een gevoel van urgentie dat elk domein van het weten in beweging kan brengen.

Ik merkte al op dat de onderstroom in het denken dat onze aandacht vraagt, niet behoort tot het presente. Het weigert gevormd te worden (gekneed) en kan alleen worden herkend in hoe het vrije geesten teweegbrengt. Voorheen heeft deze onderstroom vele tradities in het denken geopend en is deze op veel verschillende manieren van belang geweest. Mijn meditatie hangt sterk samen met de ideeën van Spinoza, Gilles Deleuze en Michel Serres, omdat zij voor mij de ideeën van mijn nieuwe materialistische, posthumanistische en ecofeministische bondgenoten het best weergeven. In *dezelfde mate* worden ze ook in samenspraak met de kunsten ontwikkeld: door dansers, podiumkunstenaars, architecten en schrijvers die me gezelschap houden. Bij het voorstellen van een filosofie van de mate-

rie met mijn metgezellen uit de theorie, moet de kunst voortdurend in mijn gedachten interveniëren. Parasitair als de filosofie en de kunst moeten zijn (en vaak op elkaar), moet ik daarom naast de proposities, definities en scholia van Spinoza het belang benadrukken van de figuren in het werk van de schrijver Haruki Murakami.

Murakami's figuren (Nakata, Marie Akigawa, Aomame, Kafka, kolonel Sanders en vele anderen) treden uitsluitend tijdens hun reizen in het bestaan; hun nomadische trajecten roepen concepten op die ons dwingen over de hedendaagse werkelijkheid na te denken, om die open te doen breken en de koele wind en regen van buiten toe te laten, om zo het fantastische en onvoorzienne mee te laten spelen. Tussen de vele Japanse tradities die ons het 'verontrustende beeld van de hachelijke menselijke situatie' willen voorschotelen, is de kunstwereld van post-atomair Japan naar mijn idee het best in staat om de pertinente vragen van de huidige tijd aan de orde te stellen. Het werk van Murakami, voor zover dat op zijn beurt een weerklank is van de films van Francois Truffaut, de muziek van Ellington, Mozart en Lennon & McCartney, is als geen ander in staat om te bewijzen dat de zogenaamd 'fictionele' figuren erin de tegenwoordige wereld en wat daarin van belang is het beste belichamen.

Maar ik moet beginnen met Spinoza. De manier van kijken die door het spinozisme wordt voorgesteld, zorgt altijd voor de eerste interventie in de werkelijkheid van het presente, het gegebene. Spinozisme gebeurt naast *het presente*, in wat ik *het contemporaine* noem: het is de uiteenzetting en situering van de intensiteiten die het mede creëert, het zijn de tijdelijke en eeuwige krachten die het mogelijk maakt. Om dat te bereiken zal ik maar weinig aandacht besteden aan allerlei bijzondere gevallen van de religieuze, humanistische en kapitalistische werkelijkheid van vandaag. Ik begin liever met de breuken die wat-er-is openbreken, en waar verschillende wilde en ongetemde vormen van het *onvoorzienne* ontstaan: welke verschillende levens maken deze breuken mogelijk? Levens zonder geschiedenis of toekomst,

die noch door identiteit noch door verschil te werk gaan. Aardse levens, ongedacht, immanent, relationeel, in beweging en niet-menselijk. Levens die in alle opzichten revolutionair zijn. Als we denken aan de verschillende domeinen van het weten waarin het spinozisme zichzelf in het contemporaine manifesteert, dan kunnen we ons zelfs afvragen of er wel een andere soort revolutie mogelijk is dan de spinozistische (in staat om de macht van wat-er-is nu open te breken).